

WEGHOFER-VAD ERNA ALETTA

KISEBBSÉGBEN SZATMÁRNÉMÉTIBEN

HELYZETJELENTÉS A NYELVI TÁJKÉPET ILLETŐEN EGY HATÁRMENTI VÁROSBÓL

A vizuális nyelvhasználati kutatásokból önálló kutatási területtél¹ fejlődött *nyelvi tájkép* vizsgálata az elmúlt évtizedben egyre gyakoribb és népszerűbb. Az elméleti törvényszerűségek és megállapítások mellett mégis az élő nyelv és az ehhez kapcsolt vizuális elemek adnak valós képet arról, hogyan is viszonyul az adott közösség, társadalom, nép vagy nemzet az adott település, régió vagy ország nyelvhasználatához. A nemzetközi szakirodalom tágan értelmezi a nyelvi tájkép fogalmát, vizsgálata különféle vizuális nyelvhasználati módokra helyezi a hangsúlyt, fókuszában az áll, hogy „a vizuálisan is leírható többnyelvű szociolingvisztikai valóságban hogyan jelenítődnek meg és értelmeződnek a különböző kisebbségek nyelvei”.²

Petteri Laihonen a fogalmat a következőképpen vezeti be a székelyföldi Csíkszentdomokosról írott tanulmányában:³ „eredetileg a nyelvi tájkép körébe egy adott terület, régió vagy városi agglomeráció »hivatalos útjelző táblái, a reklámtáblái, utcanevei, helynevei, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái« [...] tartoztak”.⁴

Már a legelső, e téren történt kutatások alapján a feliratok esetében két fontos alapfogalmat határozhatunk meg: a *kommunikatív* és a *szimbolikus jelentést*. Előbbi évszázadokig uralkodó formaként ismert. A leggyakrabban használt nyelv kezdetben a latin, ám magyar nyelvű feliratokat már igen korai datálással találhatunk például templomokban. Történelmi változások hatására a 19. században a kommunikatív és szimbolikus jelentés viszonya megváltozott, előbbi háttérbe szorult, a szimbolikus sokkal hangsúlyosab-

¹ Alapvető, a kutatáshoz és a jelen tanulmány megírásához fahasznált, a továbbiakban nem hivatkozott szakirodalom POGGESCHI, Giovanni: The Use of Regional and Minority Languages in the Public Administration and the Undertaking of Article 10 of the European Charter for Regional or Minority Languages, *Revista de Llengua i Dret*, 57/2012, 163–205. p., <www.raco.cat/index.php/RLD/article/download/259680/346901> (letöltve: 2018. 03. 02.).

² L.: <<http://www.nytud.hu/nyelvitajkep/>> (letöltve: 2018. 03. 02.).

³ LAIHONEN, Petteri: Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép, *Székelyföld*, 2013/7., 157–177. p.

⁴ Vö. LANDRY, Rodrigue – BOURHIS, Richard: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality, *Journal of Language and Social Psychology*, 1997/16., 23–49. p.

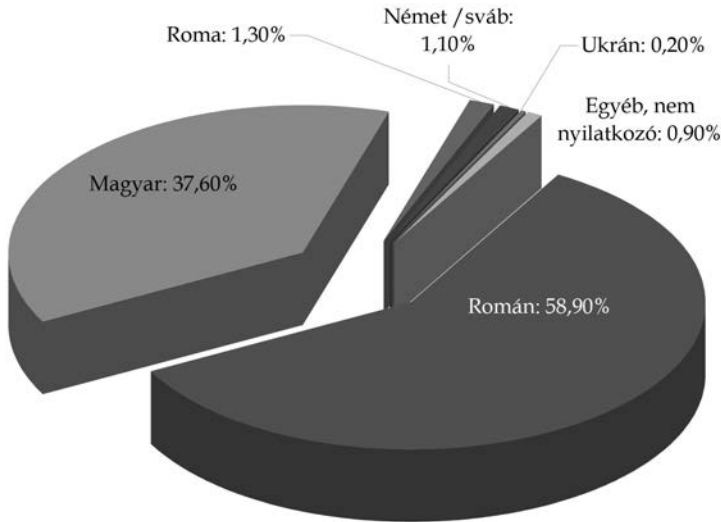
bá vált. A nemzetállamok uralkodó eszméjét követve futótűzként terjedt az egész európai társadalomban, ennek következtében egyrészt lassan eltűntek a latin nyelven íródott feliratok, másrészt a hivatalos és kereskedelmi feliratok egyre inkább az állam nyelvén jelentek meg. „Ahogy megjelentek nyelvi tájkép-elemek kisebbségi nyelveken is, a hatalmi helyzetüknél gyengébbek nyelvét azzal kezdték megjelölni, hogy perifériálisként mutatják be, például kisebb mérettel, más színnel, jobbra vagy az államnyelvi felirat alatt jelenítik meg. Általában csak a magánjellegű feliratok esetében tűrik azt, hogy autonóm módon, vagyis csak kisebbségi nyelven jelenjen meg a szöveg.”⁵ Egy adott település nyelvi tájképének vizsgálata a lakosság nyelvi tudatosságát és anyanyelvhasználatának igényét erősíti, bátorítja és ösztönzi ennek vizuális használatát, ami erősíti az adott nyelv szóbeli használatának igényét is. A kisebbségi nyelvhasználat esetében oda kell figyelni arra is, hogy az adott közösség mennyire él nyelvhasználati jogával, illetve vannak-e törekvések a nyelvi tájkép megváltoztatására, ezek milyenek és mennyire következetesek: ne csak a közigazgatásra vagy a vállalkozásokra gondoljunk, de fontos lehet az is, ha egy lakos valamit kiír a kapujára (például: „A kutya harap”).

Szatmárnémeti jelentős történelmi múlttal rendelkező mezőváros. Anonymus *Gesta Hungarorum*a is említést tesz róla Castrum Zotmar néven, és mint fontos kereskedelmi csomópontot és vízi sóelosztó és -szállító központot jelöli meg. Az 1700-as évek elején svábokat telepítettek a vidékre, illetve folyamatosan nőtt a zsidó lakosság létszáma is. Az 1940-es évek derekán a város lakosságának 25%-a vallotta magát zsidónak. A legutóbbi hivatalos népszámlálás eredménye szerint 2011-ben a város lakossága az 1. ábrán bemutatott etnikai összetételt mutatta. Ugyanakkor azt a fontos tényt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy noha szám szerint viszonylag csekély sváb és zsidó lakossággal számolhatunk a második világháborúig, és előbbi közösség részben, utóbbi szinte teljesen a magyar nyelvet használta, mégis jelentős nemzeti kulturális befolyással bírtak a város mindennapi életében, legyen szó közigazgatásról, gazdaságról, kultúráról vagy oktatásról.

⁵ LAIHONEN: *i.m.*

1. ábra

Szatmárnémeti etnikai összetétele a hivatalos 2011-es népszámlálási adatok tükrében

A zsidók deportálását követően a város etnikai összetétele lassú, de folyamatos változásnak indult, ez folytatódott a Ceaușescu-éra alatt, a román ajkú lakosság számaránya folyamatosan nőtt, hiszen számos lakos döntött a hivatalos vagy nemhivatalos áttelepülés mellett. Ez a folyamat az 1989-es változások után csak felerősödött. Az ezt követő időszakban a város lakossága az 1992-es népszámláláskor volt a legnagyobb, ekkor 131 987 fő lakott Szatmárnémetiben, de a mérleg már a román lakosság oldalára billent 51:48% arányban – a magyar lakosság hátrányára. Az össznépeség azóta folyamatosan csökken, etnikai összetétele a románság javára billen, hiszen a magyar nemzetiségűek nagy számban települnek át Magyarországra (jelenlegi becslések szerint a város 6%-a magyarországi lakos, akiknek bejegyzett munkahelye Szatmárnémetiben van).

Szatmárnémeti nyelvi tájképe a közigazgatási intézmények tükrében

Mielőtt a vizuális anyag elemzésébe kezdenék, le kell szögezni, hogy Szatmárnémetiben kisebbségi nyelvhasználati szinten jelentős változások, mondhatni nagy csaták zajlanak. A legutóbbi választáson a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) – Német Demokrata Fórum koalíció többséget szerzett úgy a megyei, mint a városi tanácsban, a megyei tanácselnök tisztét je-

lenleg Pataki Csaba, a város polgármesteri tisztségét pedig Kereskényi Gábor tölti be, mindketten az RMDSZ színeiben nyertek mandátumot. Kereskényi Gábor a volt nacionalista polgármestert, Dorel Coicát váltotta, megörökölve tőle számos bírósági pert a kisebbségi nyelvhasználatlaltal kapcsolatban. Itt kell megjegyezni, hogy a jelenleg is hatályos törvényi szabályozás szerint a magyar ajkú lakosság számaránya messze meghaladja a nyelvhasználati jogokhoz előírt küszöböt, ezért a magyar nyelv kisebbségi nyelvként való használata jog szerint biztosított, és nem lehet alku tárgya. Ennek fényében érdemes lenne ezt a vizsgálatot egy-két év múlva újra elkészíteni, s az így kapott eredményeket összevetni, hiszen az új városvezetés már számos rendelkezést és módosítást vezetett be a gyakorlati jogalkalmazás javítása érdekében.

Tanulmányom bevezető részében említettem, hogy a feliratoknak két alapfunkciója van: a kommunikatív, amelynek elsődleges feladata az információátadás, illetve a szimbolikus, amely a teret attribútumokkal látja el. Erre is kiterjed a továbbiakban részletezett vizsgálatom, melyet a Szatmárnémetiben készített fényképek alapján végeztem, és az alábbi kategóriák szerint elemzek: helyi és központi közigazgatási intézmények, oktatási intézmények, egészségügyi intézmények és vállalkozások.

Közigazgatási intézmények, önkormányzati hatáskörben fenntartott intézmények nyelvi tájképe

Szatmárnémeti magyarsága egyenes arányban fogy a román ajkú lakosság növekedésével. Politikai viszonylatban sokkal fegyelmezettebb, összetartóbb közösségként van jelen, az etnikai szavazás erős, ennek köszönhetően vagy a megyei tanácselnök, vagy a polgármester, esetleg mindkettő magyar. Ez olyan érdekérvényesítő lehetőség, ami garantálja/garantálhatja a magyarság jogainak védelmét. A folyamat

1. kép

A megyeháza és prefektúra homlokzata kétnyelvű táblákkal

A folyamat Illyés Gyula polgármester mandátumának ideje alatt indult, majd négy év kihagyás után, 2016-ban folytatódott. Ennek eredménye, hogy az utóbbi időszakban a közigazgatási intézményeknek otthont adó épületeken jól látható a kétnyelvű, esetenként háromnyelvű felirat, ami azt jelzi: Szatmárnémeti három nemzet közös otthona.

2. kép

A mezőgazdasági igazgatóság
háromnyelvű névtáblái

séges, esztétikus képet mutat, függőleges elhelyezése az épület ornamentikájából adódik. Hasonlóan egységes a kép az anyakönyvi hivatal kétnyelvű táblája (3. kép) vagy az önkormányzati fenntartású kétnyelvű színház homlokfelirata (4. kép) esetében, ahol úgy román, mint magyar nyelvű társulat egyenrangú félként, partnerségben működik.

3. kép

Anyakönyvi Hivatal

4. kép

Északi Színház

A Szatmár Megyei Múzeum esete ambivalens: míg az épületen nem látható semmilyen tábla, az intézmény megnevezését a homlokzaton egyetlen szó jelöli: „Muzeu” ('múzeum' románul).

5. kép

A Szatmár Megyei Múzeum homlokfelirata

A nyelvi tájkép pozitív elemeinek vizsgálatával párhuzamosan fontos megemlíteni a hiányzó elemeket is. Vannak olyan közigazgatási intézmények, általában az országos központi irányítás alá tartozó állami szervek helyi képviseletei, mint a rendőrség (6. kép), az adóhivatal, a bíróság, a börtön vagy a

6. kép

Rendőrség

nyugdíj-igazgatóság, ahol kizárólag román felirattal találkozunk, a kisebbségi nyelv teljes egészében mellőzött. Ez azt az ideológiát erősíti, hogy a központi hatalom szemében egyetlen hivatalos nyelv létezik, a román, emellett Bukarest nem tartja fontosnak nemhogy a kisebbségi nyelvhasználatra vonat-

kozó törvények betartását, de még gesztus szintjén sem egy jelentős magyar lakossággal rendelkező település nyelvhasználati lehetőségeinek biztosítását. Ugyanez a hiány tapasztalható az Európai Unió által finanszírozott projektek esetében is, ahol kizárólag román nyelven jegyzik az adott beruházásra vonatkozó adatokat.

Markáns attribútumként értelmezhetők az utcanévtáblák. A kétnyelvű megjelölés általában nem zavarja az egymás mellett élőket, viszont a magyar közösség számára fontos, hogy ne érezze idegennek magát saját városában. Különböző nyelvi és kulturális háttérű közösségek együttélése esetén gyakoriak az olykor mesterségesen táplált súrlódások. Ezért fontos a kisebbségek számára a nyelvi feliratok és szimbólumok használata, hiszen ezáltal magukénak is jelölik az adott teret. Szatmárnémetiben gyakorta találkozunk kétnyelvű utcanévtáblákkal, a városi tanács rendelkezésének értelmében a központban már sikerült nagyrészüket kétnyelvűsíteni, a város többi részén fokozatosan kerülnek ki az új táblák, ahogy az erre szánt szűkös költségvetési források megengedik. Itt szükséges említést tenni arról a precedens értékű bírósági esetről, amikor a magyar párt színeiben polgármesteri mandátumhoz jutó Kereskényi Gábor városvezetőként pert nyert a kétnyelvű feliratokért küzdő Civil Elkötelezettség Mozgalom (CEMO) ellen. Némileg árnyalja a képet, hogy a pert elődje, a nacionalista Dorel Coica indította, ezért ezt az esetet⁶ a jelen dolgozat nem részletezi.

7. kép
A Kossuth-kert

8. Kép
Egynyelvű román felirat a Kossuth-kertben

⁶ A Civil Elkötelezettség Mozgalom (CEMO) 2016-ban, még Dorel Coica polgármestere alatt indított pert Szatmárnémeti kétnyelvű utcanévtáblái ügyében, az eljárást később sem szüntette meg, mivel az új, immár magyar városvezetőség sem változtatott az általuk jogsértőnek vélt helyzeten. Az ügy összefoglalójáról bővebben L.: <<http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/88204-cemo-kereskenyi-tul-draganak-tartotta-a-kisebbségi-jogok-ervenyesiteset>> (letöltve: 2018. 03. 02.).

Hasonló helyzettel állunk szemben a város legnagyobb közparkjának esetében is, ahol a román megnevezés teljesen eltér a régi magyar megnevezéstől. Jelen esetben fordított attribútummal állunk szemben: mivel Kossuth neve csupán a magyarság számára bír történelmi töltettel, a románság fontosnak tartotta, hogy szimbolikusan birtokba vegye a parkot, ezért saját eredettörténetéből kölcsönzött megnevezést. Amint látjuk, mindkét megnevezés békésen megfér ugyanazon kövön, hasonló stílusú és méretű betűkkel (7. kép). Igaz, a megnevezés nem követ történelmi kronológiát, a román nyelvű megelőzi az eredeti magyart. A kertben elhelyezett feliratok viszont már csak egy nyelvűek (8. kép).

Iskolák, oktatási intézmények nyelvi tájképe

Mivel a nyelvi szocializációban az oktatási intézmények kiemelkedő szerepet töltenek be, nagyon fontos ezek folyamatos vizsgálata. „Az iskola homlokzatán és belső tereiben található szövegek, képek és más kulturális szimbólumok [...] eszközök, amelyekkel az iskola közössége a nyelvi-kulturális értékek és ideológiák választását befolyásolja”.⁷ Szatmárnémetiben három magyar nyelvű gimnázium működik, mindhárom épülete a városközpontban található. Az iskolaépületek külső megjelenése fontos támpontot ad az ide látogatóknak, a homlokzati elemek fontos iránymutatók az identitásforma, az itt uralkodó szellemiség szempontjából. A három iskola közül egyedül a

9. kép

A Kölcsey Ferenc Főgimnázium homlokzata kétoldalt a feliratokkal

10. kép

A Kölcsey Ferenc Főgimnázium homlokzatának magyar felirata

⁷ BARTHA Csilla – LAIHONEN, Petteri – SZABÓ Tamás Péter: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről, *Pro Minoritate*, 2013. ősz, 13–28. p., 21–22. p.

Kölcsey Ferenc Főgimnázium kizárólag állami fenntartású, ezért homlokzatán kötelező módon ki van tűzve az állami lobogó és az Európai Unió zászlója is (9. kép).

Amint látjuk, a homlokzati táblák nyelv szerint elkülönülnek, stílusukban és képi elemeikben azonosak, sőt mi több, jellegre azonosak a közigazgatási intézményeken elhelyezett táblák nagyobb részével. Viszont a magyar nyelvű tábla a bejárat jobb oldalán került elhelyezésre, alatta a standard műemlék épületet jelző, többnyelvű felirat látható, ezzel is hangsúlyozva az intézmény nemzeti hovatartozását (10. kép).

Hasonló a helyzet a Református Gimnázium esetében; ez az iskola vegyes fenntartású oktatási intézmény. Mivel a román állam is támogatja, az iskola épületének homlokzatára hasonló jellegű táblák kerültek (11. kép).

11. kép

A Református Gimnázium homlokzatának magyar nyelvű felirata

Az intézmény megnevezése fölötti háromnyelvű, román-magyar-angol táblácska hirdeti, hogy az iskola akkreditált angol nyelvvizsga-központként működik.

Teljesen más a helyzet a Hám János Római Katolikus Teológiai Líceum esetében. Az egyházi fenntartású iskola saját, visszaszolgáltatót épületében működik, névtáblája jellegében hasonló a város más gimnáziumaihoz, elrendezésben összevontabb. Az iskola címere latin nyelvű, semmilyen képi elem nem utal sem a névadóra, sem az intézményre mint iskolára. A líceum keretében működő könyvtár egyetlen felirata szintén latin nyelvű – egyfajta kirekesztésként is értelmezhető a gesztus: ha nem érted, nincs helyed itt, ez a miénk.

Az eszmék és értékek hangsúlyozása az iskola falain belül is hangsúlyos. Egyházi intézményként nem hiányozhatnak a fenntartói attribútumok, mint az egyházi iskolákban általában: szentképek, feszület.

A német tannyelvű Johann Ettinger Líceum állami fenntartású intézmény esetében az épület homlokzatán magasan, a szocializmust idéző tábla hirdeti az intézmény román megnevezését. Jellegtelen, nem figyelemfelkeltő felirat, sokan észre sem veszik, noha az intézmény névadójának nevét pirossal írták (12. kép). Az épület bejárata fölött viszont tiszta, messziről is látszó kék

színű, német nyelvű felirat jelzi, hová érkezett a látogató, a tábla méretében, arányaiban, betűnagyságban és típusban is nagyobb, mint a román nyelvű (13. kép).

12. kép

A Johann Ettinger Német Líceum
homlokzati táblája

13. kép

A Johann Ettinger Német Líceum
bejárata fölötti német felirat

A vegyes tannyelvű általános iskolák esetében nem találtunk többnyelvű táblákat és feliratokat, magániskola a városban nem működik. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem kihelyezett közigazgatási tagozatának otthont adó épületre sem helyeztek többnyelvű táblákat, holott az egyetem deklaráltan odafigyel a többnyelvűségre, az oktatás az intézményben három nyelven folyik.

Vállalkozások Szatmárnémetiben

Amint azt a bevezetőben már említettem, Szatmárnémeti etnikai összetétele igen vegyes. Határmenti városról lévén szó, joggal feltételezhetjük azt, hogy a vállalkozók igyekeznek minden lehetőséggel élni a minél nagyobb számú vásárlóközönség megszólítása érdekében, akár a határ túloldaláról is idevonzani a vásárlókat. Nemcsak az üzlethelyiségek homlokzatára, portáljára vagy kirakatában elhelyezett feliratok jelzik, hogy az adott térben és közösségben milyen nyelvi erőviszonyok uralkodnak, ugyanolyan fontosnak tarthatjuk a boltok belső terében elhelyezett feliratokat is. Ehhez képest egyetlen olyan üzlethelyiség, vállalkozás vagy gyár sincs Szatmárnémetiben, ahol a vezetőség ne az állam nyelvén szólítaná meg vevőköreit. A ZoliHusi vágóhid és mézárszéklánc már nevében hordozza a magyar vonatkozást, boltjaiban mégis magyar felirat.

Az elmúlt években számos nemzetközi élelmiszerlánc nyitott boltot, szupermarketet Szatmárnémetiben. Kutatásaim során arra következtetésre jutot-

14. kép

A Kaufland legújabb boltjának többnyelvű felirata megnyitásakor, 2018 januárjában

többnyelvű feliratokat, de még az Autonet gépkocsialkatrészeket importáló és forgalmazó országos kiterjedésű cég esetében sem, holott tulajdonosa és vezetősége köztudottan magyar. Ezeknek hiánya arra enged következtetni, hogy az adott vállalatok nem fektetnek hangsúlyt az ilyen jellegű vevőbarát kommunikációra. A Lidl boltjainak esetében minden termék polcfelirata kétnyelvű, román–magyar, bár esetenként bebecsúsznak humoros hibák, a tévedést figyelmetlenséggel magyarázhatjuk (15. kép).

15. kép

Lidl – a magyar nyelvi közösséget öt órával „diszkriminálták”

Teljesen más helyzetkép tárul elénk a helyi kisvállalkozások esetében. Itt sokkal hangsúlyosabb helyen állnak az attribútumközvetítő feliratok, bár ebben az esetben sem találtam kizárólag vagy hangsúlyosan magyar feliratokat. A 16. képen látható Maxi Turi esetében a megnevezés („turi”) magyar, a román és magyar felirat ugyanabban a stílusban, hasonló elhelyezéssel került kihe-lyezésre, kiváló egyensúlyi esztétikát teremtve meg.

16. kép
Maxi Turi

Egészségügyi intézmények, szakrendelők

Sajátos helyzetre bukkantam az egészségügyi intézmények esetében. Vizsgálataim során arra a következtetésre jutottam, hogy az önkormányzat alárendeltségébe tartozó Megyei Kórházzal (17. kép) és néhány részlegével (18. kép) ellentétben a magánpraxisok egyáltalán nem helyeznek hangsúlyt a többnyelvűsége, holott ezekben az intézményekben a tájékoztatás életeket menthet.

17. kép
Szatmár Megyei Sürgősségi Kórház

18. kép
Járóbeteg-szakrendelés

Az intézményeken belül a legfontosabb feliratok kétnyelvűek, igyekeznek pontos és megfelelő tájékoztatással szolgálni mindenkinek. Ugyanakkor a magánpraxisok esetében kirívó a többnyelvű tájékoztató feliratok hiánya, még a magyarországi tulajdonban lévő Korall klinika esetében is, nemhogy az épületen belül, de még az épület homlokzatán elhelyezett tábla is egynyelvű.

Következtetések

Szatmárnémeti nyelvi tájképének elemzése számos tényre, ambivalenciára és további lehetőségre világít rá. Azt gondolnánk, hogy egy magyar határmenti városban, ahol évszázadok óta él három nemzet, nincsenek nyelvi gondok. Vizsgálatom számos olyan területen tárt fel hiányosságokat, melyek tulajdonképpen törvény adta jogokat, és semmiképp sem kegyeket és kiváltságokat vesznek semmibe. Igyekeztem a főbb intézményi kategóriákat elemezni, azonban a vizsgálat kiterjedhet egyéb területekre is. Fontosnak tartom a közösség nyelvhasználatának folyamatos vizsgálatát, hiszen ez a legegyszerűbb és leghatásosabb módja annak, hogy megérthessük egy adott közösség önmagáról, nyelvéről, kultúrájáról alkotott képét, illetve a többség és kisebbség egymáshoz való viszonyulását, elősegítsük egymás kultúrájának megértését és megismerését, hagyományainak továbbörökítését és nem utolsósorban az adott közösség világát megismerni akaró idegenajkú érdeklődőkkel való kommunikáció könnyebbé tételét.